

Gróf Karácsonyi Guidó.

Gróf Karácsonyi Guidó.

(1817—1885.)

nemzetek története arról tanuskodik, hogy nagyságuk és erejük a nemzet fiainak kimagasló alakjaiban, — szellemi emelkedésük a nemzet művelődésére töre polgáraiban, — jellemük és a jövőt biztosító erkölcsi értékük a nemzeti törekvések és az erkölcs terjesztésében áldozatkész honfiak nemes tetteiben domborodik ki.

Édes hazánk, Magyarország története különösen az, melyből az utókor, a hazáért életet és vért vesztett hősök hantjain, — a tudomány és művelődés terjesztésében munkás tudósok emlékein, — a hazafiság, vallás és erkölcs emelésében életnyugalmat és vagyont áldozó honfiak jelleméből a hazáért önfeláldozó szeretetet, a tudományért igaz lelkesedést, a hit- és erkölcsért buzgó törekvést merithet.

És ha valahol szükséges a nemzeti nagyság fényes képét: a hazaszeretetet, — a nemzeti művelődés, a nemzeti jellem és erkölcs apostolainak ragyogó példáira hivatkozva — mindig előtérbe helyezni, úgy szükséges az édes hazánkban, hol — a sajtóságos földrajzi beékeltség, a nemzetiségi fel-felburjánzó törekvések közepette — a történelmi

jogból, az életüket, vérüket, tudományukat, vagyonukat, kényelmüket áldozó nagyok életéből, ezek tettei által felkellesztett kornak eseményeiből kell kimutatni, hogy a hősök vérén szerzett, önfeláldozó tudósok terjesztette európai műveltséggel a művelt államok sorába bevezetett, vallásos hit és nemes erkölcs által biztosított Magyarország — csakis a nagy magyar nemzet hazája lehet.

Közéletünk kimagasló alakjai áldásos működésének ismertetése e szempontból bir főleg értékkel, s ez szolgált alapúl arra, hogy a soraim élén megnevezett férfiú közéletének ismertetését adjam, egy oly életnek: melyből e haza minden polgára azon tanulságot meritheti, hogy nemzetiség lehet egy országban több, de nemzet csak egy lehet, s hogy a mely nemzetiség az államnemzet jellegét, törekvéseit elősegíti, nagyságáért lelkesedik, bajaiért vérzik, az a nemzetnek méltó részesévé válik, annak tagjai a haza hű fiaivá lesznek.

Karácsonyi Guidó gróf 1817. augusztus 7-én született Budapesten. Atyja Karácsonyi Lipót, anyja Stahrenberg Mária grófnő volt. Nem a honszerző hősök vérbeli utódja, hanem a honbiztosító nagyok kimagasló alakja. Családja örmény eredetű volt, 1718-ban nyerte magyar nemességét III. Károly magyar királytól. Karácsonyi Tivadar volt ezen előd, s már ez tett alapítványokat és tetemes áldozatot a haza oltárára. . . úgy, hogy a dúsgazdag »örmény gróf« — így nevezték országszerte Karácsonyi Guidót — csak is családi tradícióit emelte érvényre bőkezű, hazafias áldozataival.

Eleinte katonai pályára készült, azonban — valószínűleg azért, mert az akkori katonáskodás igaz honszeretetének nem felelt meg — attól visszavonult, s az ország legnagyobb uradalmi közé sorozható nagy birtoka kezelésével foglalkozott.

Gróf Karácsonyi Guidó valódi magyar főúr volt, a szó legteljesebb értelmében; daczára annak, hogy ő volt a családjában az első, a ki az árisztokrata körökbe felemelkedett. Főlemelkedett a saját erejéből, hiven követvén e jelszót: »A nemesség kötelez« még mielőtt főnemes lett volna.

Korán megértette, hogy a társadalom, a közélet nagy igényekkel lép fel a nagy vagyonnal szemben, s nem kívánt kitérni ezen igények teljesítésének kötelezettsége elől; sőt maga kereste föl azt: a jótékonyt választván élete föladataul, s gyakorolta azt benső ösztönből, nagy arányokban.

Jótékonyága tette őt egyrangúvá a legelőkelőbbekkel ezen országban, s biztosított neki szíves fogadtatást ama körökben, melyeknek még ma sem utolsó jellemvonása a kizárólagosság.

Egyik főntartója volt a 40-es években a Petrichevich-Horváth Lázár által szerkesztett »Honderű« szépirodalmi lapnak, mely akkor az árisztokráta osztály izlését képviselte. A nemzeti színháznak megnyitásától kezdve állandó páholybérelője s rendes látogatója volt s bizalmas baráti viszonyban állott Liszt-tel, Berlioz-zal, s sok más jeles művészzel.

Mint kiválóan vallásos érzületű ember, számos plebániát és iskolát alapított nagy kiterjedésű birtokain, hol egyúttal telepítéseket is eszközölt. Első kitüntetéseit az egyház körül tett érdemeiért nyerte: IX Pius pápától a Krisztus-, a jeruzsálemi patriarkhától a szent-şír-rendet kapta.

Fiatal korában házasódott, nőül vevén a legdúsabb örökösnök egyikét: Marczibányi Máriát, kivel boldog családi életet élt, mely számos gyermekkel lőn megáldva. A dúsgazdag urnő disze lett a társadalomnak és nemes érzülete teljesen egybehangzó lévén férjével, az egyesített nagy birtokok módot nyujtottak nekik arra, hogy nagy-urii életök mellett közczélokra is minél többet áldozzanak.

Abban az időben, midőn a Bach-kormány legerősebben működött Magyarország németesítésén, tette le Karácsonyi Guidó az akademiánál azt a 40,000 forintnyi alapítványát, melynek kamatai színművek jutalmazására valának szánva. A magyar nyelvnek, a magyar nemzeti szellemnek ugyan is nem volt akkor erősebb bástyája, féltettebb vára a nemzeti színháznál s Karácsonyi ezen alapítványával sokat lendített a magyarság ügyén. Évről-évre jeles színművek nyerték el a jutalmat, gyarapítva a nem-

zeti színház játékrendjét s buzdítva a hivatottakat költői művek alkotására.

A trónörökös születésekor 100.000 frtos alapítványt tett, melynek kamatai évről-évre emberbaráti czélokra, jótékony intézetek s szegények segélyezésére fordíttatnak.

Karácsonyi Guidó 1858. végén kapta meg a grófi rangot; később a belső titkos tanácsosok sorába is fel-emelte a fejedelmi kegy.

Nincs mágnás a ma élők között, kinek nevéhez annyi jótékony alapítvány lenne fűzve, mint az övéhez. A már említett 40.000 frtos akadémiai és 100.000 frtos Rudolf-alapítványon kívül Karácsonyi 8000 frttal járult a nemzeti színház nyugdíjalapjához, 2000-rel a nemzeti múzeuméhoz, 5000-rel a nemzeti zenedéhez, 2000 frttal a lipótvárosi basilika építési alapjához. A nép erkölcsének emelésére, Pestmegyében levő birtokán: Solymáron és Vörösvárott 20.000 frttal »Rózsa-leány-díj«-at alapított, mely minden évben kiadatik a legjobb erkölcsűnek tartott férjhez menő leánynak.

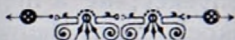
Gróf Karácsonyi Guidó valamint első volt ama főurak között, kik az elnyomatás idejében a magyar irodalomnak segítségére siettek, úgy első volt azok között is, kik megemlékezve gr. Széchenyi István ama buzdításáról, hogy Budapestet az ország fővárosává kell fejleszteni s e célból — első sorban — a magyar főurak válaszszaak állandó lakásukká, — mindjárt nősülése után elkezdé építeni a Krisztina-városban ama pompás kastélyt, mely ma is mindenkinek szemébe ötlük, a ki a budai vár nyugati bástyájáról alátekint. E palota, melyben színház, képtár, téli kert van berendezve, egyike az ország legfényesebb uri lakhelyeinek, melyben gyakran gyült egybe a szellemi és születési árisztokráczia, a vendégszerető házigazda országos hírü estélyeire.

Hazafias működése és kegyes alapítványai által az elsők között is kimagasló férfiú 1885. szeptember 25-én halt el Buziáson.

E nemes élet minden működése egy-egy bizonyítéka volt fenkölt szellemének, igaz honszeretetének és példány-

szerű kötelességérzetének, mely arra bírta, hogy miután e hazában nagy vagyon jutott osztályrészeül, abból a nemzeti közkinccs emelésére is nagy áldozatokat tett; de e nemes férfiú élete mindig magasztos tanulság arra is, hogy Magyarországon nemcsak az ős magyar származás, hanem az igaz nemzeti érzés is bir jogcímekkel — a hazafisághoz.

Dr. Issekutz Viktor.

Agathangelos örmény történetirő.*)

III.

Agathangelos nem tartozik a történeti előadás mesterei közé. Stylje terjengős, az ismétlésekben bővelkedő. Különösen gyakoriak az ismétlések, midőn a közbeékelések által megszakított elbeszélés fonalát újra felveszi. És pedig az ismétlés legtöbbször ugyanazon szavakkal történik, a melyeket első ízben használt, és pedig ugy a beékelés, mint az ismétlés formája olyan, hogy az olvasónak azt kell hinnie, hogy mindkét esetben valami új dologról van szó, mely az elbeszélést egyszerűen tovább füzi. Szent Gergelyvel háromszor szólittatja fel a hitközséget a vértanúnők kápolnáinak felépítésére, mert az első ízben vallási gyakorlatok leírása, másodsor szent Gergely látományának elbeszélése által szakította félbe önnön magát. Háromszor mondja el azt is, hogy szent Gergely a puszták magányába vonult vissza; háromszor, hogy onnan időnként látogatást tett a hitközségben s ismét visszatért; mert mindannyiszor theologiai elmefuttatásokat ékelt az előadás közé. Különös előszeretettel tért vissza a vadkanná változott király állapotának leírásához; nyilvánvaló, hogy ennek igen népszerű tárgynak kellett lennie. Az ily ismétlések okát nem lehet több azonos tárgyú kútfőnek anyag felhasználásában keresni; azonban a forrás tanulmányozásnál

*) A. Gutschmid, Agathangelos, Zeitsch. d. d. morgenl. Ges. 3. köt. — Langlois, Collection, I. — Agathangelos örmény kiad. Velence, 1835. Storia di Agathangelo stb.

értékes fogantyút képeznek ezek az ismétlések is; mert figyelmesekké tesznek a beékelésekre, merítette legyen a szerző azokat ugyanazon vagy más kútfőből.

Nem tartozik az ismétléseknek e csoportjához Tiridát kettős rendelete, melyek közül az egyik az istenek szidalmazóinak feljelentését parancsolja meg, a másik egyenesen megnevezi a keresztényeket; de a melyek különben azonos tartalmúak. Az egyiknek nincs helye a másik mellett, a kettőnek két különböző forrásból kell származnia. Míg a második egészen szintelenül van tartva, az első bevezető soraiban Áramázd, Ánáhit és Váhákên istenekhez fordul, s érintkezik ezáltal az egész könyven átvonuló szent Gergely hítküldéri tevékenységére vonatkozó feljegyzések egész sorával, melyeket az örmény mythológiára vonatkozó részletek bősége jellemez.

El van választva egymástól a két rendelet egy mondat által, mely azt, a mi már előbb is van mondva, hogy tudniillik Tiridát uralkodásának egész ideje alatt háborút viselt a perzsák ellen, röviden összefoglalja s csak azt emeli még ki, hogy ezt cselekedte Tiridát azon tizenhárom év alatt, a melyet szent Gergely a magányban töltött. Nyilvánvaló, hogy itt befejezését éri el a pogány Tiridátnak s szent Gergelynek párhuzamosan futó története, mely a könyv egész első részén átvonul. Valamint nyilvánvaló az is, hogy a második rendelettel új forrásnak használása veszi kezdetét.

Kétségtelenné teszik a különböző forrásokból való merítést az elbeszélés ismételt, szembeszökő ellenmondásai is. Az első rész három ízben jelenti, hogy szent Gergely 'ártásád'-i visszavonultságában tizenhárom évet töltött; a szent Ripszimára és társnőire vonatkozó későbbi szakaszokban meg azt olvassuk, és pedig szintén három helyütt, hogy ez az idő tizenöt év volt. Ezeknek a szakaszoknak tehát más forrásból kell merítve lenniök. Egy másik ellenmondással találkozunk ott, hol előadatván a kápolnaépítés befejezése, elmondja a szerző, hogy »a nagy számmal összegyülekezett emberek mind meggyógyultak, a bélpoklosok, a szélütöttek, a vízkórosak, a megszállottak, a nyomorékok,

a sánták.« Előbb mindig csak a megszállottakról volt szó; részletesen el van mondva, hogy a gonosz szellem miként hatolt be Válásbád lakóiba s tette őket dühöngőkkel; a szent Ripszimáról, Gáiánáról s 35 társnőikről szóló egész elbeszélésben nagy szerepet játszanak ezek a megszállottak, míg az említettük helyen a többi betegek közt csak mellékesen történik róluk említés. Ez is két különböző forrásra vall.

Kirivó ellenmondás rejlik abban is, hogy szent Gergely egy helyütt nem enged a király azon kívánságának, hogy vele maradjon s utazásaiban kísérje őt, hanem inkább óhajt bőjt és imádság közt a pusztában élni; s hét szakasszal utóbb a királyt minden vonakodás nélkül elkíséri római útjában s fogadja ott a császári udvarnak kitüntetéseit. Az egész résznek, mely Tiridát király látogatását Nagy Konstantinnál magában foglalja, más forrásból kell származnia, mint a megelőző elbeszélésnek. Biztos külső tanújele a beékelésnek az is, hogy e részt egy mondat előzi meg, mely szerint szent Gergely meglátogatta s az igaz hitben megerősítette tanítványait, s hogy e rész befejezése után ugyanazon tartalmú mondat majdnem ugyanazon szavakkal fűzi tovább az elbeszélést.

Tiridát útja Konstantinhoz hetvenezer főnyi kísérettel egészen megfelel szent Ripszima és hetven társa és társnője menekülésének Rómából az egész birodalmon át Válásbádba; s a kitüntetéseknek, melyekben Konstantin szent Gergelyt részesíti, megfelelő kiegészítését képezi a korlátlan engedelmesség, melylyel szent Gergely a kápolnaépítésnél Tiridát király részéről találkozik. Kétségtelen tehát, hogy a könyv e két darabjának azonos az eredete. Elválasztja a kettőt szent Gergely hitküldéri, majd főpásztori tevékenységének leírása. Itt sem egyöntetű minden részlet. Az általános megemlékezéstől el is tekintve, kétszer van szó a püspökök beiktatásáról. Az egyik helyen azt olvassuk, hogy a pogány papok megtért gyermekei közül tizenketten püspökökké lőnek kiszemelve s lehetetlen meghatározni a többiek sorából azok számát, a kikből püspökök lettek. Alig négy szakasszal utóbb viszont el van mondva, hogy a szent Gergely által kinevezett püspökök száma meghaladta a négyszázat, s számtalan a pap, diaco-

nus és más egyházi férfiú, a kiket ő felszentelt. Ez a két tétel nem vezethető vissza egy és ugyanazon forrásra.

Mindkét tétel megszakítja az elbeszélésnek összefüggését. Az egyiknél közvetlenül a szerzeteseknek szent Gergely által történt behozatalához csatlakozik annak elmondása, hogy Gergely, jó példát adandó, szerzetesekkel koronként a pusztába vonult, Albanosnak engedve át a hitközség gondozását. A pogányok sorából vett püspökökre vonatkozó beékelés a megemlékezéshez fűződik azon iskolákról, melyeket Tiridát szent Gergely ösztönzésére állíttatott a pogány papok gyermekeinek oktatására; s indokolt is, a mennyiben Albanosnak, a pogányok közül választott püspökök elsejének kinevezése alkalmából megakarja említeni e püspököt, úgy hogy itt nincs ok a forrás változásának feltételezésére. A másik tételt annak feljegyzése előzi meg, hogy szent Gergely visszavonult a magányba; s követi a kéréseknek kiemelése, melyekkel Tiridát hiában akarta rábírní Gergelyt arra, hogy udvaránál maradjon. A két hely szükségszerűleg összefügg; a közéjük ékelt mondatok szent Gergely felszenteléseiről s a szövetségről, melyet Tiridát alattvalóival kötött, hogy az igaz hithez hívek maradjanak, egészen különálló toldalék, melyet csakis a különböző források gépies használata tesz megmagyarázhatóvá.

A megemlékezés szent Gergely látogatásáról tanítványainál, melynek ismétlése a Tiridát római útjára vonatkozó szakaszt beékeltnék tünteté fel, némileg változtatott formában újra előfordul. Az egyik helyen az van mondva, hogy Gergely az általa megtérített vidékeket meglátogatta és a hitben megerősítette. Ezen és a hasonló következő szakasz közt általános kifejezésekben tartott leírásával találkozunk Tiridát király jámborságának. Ha ezt kiveszszük, egyfelől egészen hozzáillik azon helyhez, melynek végén a Tiridát és népe közti szövetségről van szó, másfelől összefüggően átvezet a közléshez Konstantin jámbor tetteiről, melyek híre Tiridátot azon elhatározásra bírta, hogy nála látogatást tegyen. Ugyan e forrás nyomai a könyv előbbi részeiben is kimutathatók. Egyik szakasz p. azt jelenti, hogy szent Gergely először érkezett meg Erotantak jászá-

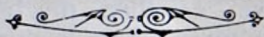
Ecclesia Aemena Elisabethopolitana!

Az erzsébetvárosi örmény kath. plebániái templom.

gára, Ararát tartományba, Válársábád városba s a látomány által megjelölt helyen felépítette istennek házát; s különben is a szétrombolt templomok helyén mindenütt imaházakat emelt s papokat szentelt. Mindezek minden átmenet nélkül hozatnak szóba; mert jóval előbb írta le szerzőnk a szent Gergely által, visszatérése után, foganatosított rendszabályokat s egy más fejezetben a templomok építéséről s papok felszenteléséről is részletesen megemlékezett. Ám ha a kérdéses részt eltávolítottunk képzeljük, ez nemcsak határozott előnyére válik az elbeszélés összefüggésének, hanem a papok felszentelésére vonatkozó helyvégszavai ismét egészen természetszerűleg vezetnek át a kezdő szavaihoz azon fennebb említettük másik — nyilván azonos forrásból származó — helynek, mely a püspökök kinevezését adja elő.

— A negyedik közlemény jövő füzetünkben. —

Dr. Molnár Antal.

Koszorú

az erzsébetvárosi örmény kath. nagytemplom fölszentelésének száz éves jubileumára.

Gyakran a bal-esetek magasztos czélnak, új világnézeteknek, — az élet szenvedtető tanulságai nem ritkán nagy, átalakító eszméknek lettek forrásai. A történelem igazolja, hogy nem támad fel a vallásnak oly fanyar alakja, mint a bálványozás, ha a kiméletlen halál az édes anya egyetlen gyermekét el nem ragadja, aki mély és kiapadhatlan szeretetétől vonzatva, gyermekét, mint megkövült szobrot maga előtt látni, kegyelete jeléül azt fölékesíteni, majd ezen istenített alaknak áldozatokat is bemutatni s így szíve imádotjtját mintegy megörökíteni czélul nem tüzi. Xenophonnak ezer veszély közt izmosult hadserege létesíté az első óriási művet: az

Athos hegy alag-útját s az első tengeri hidat. Esélylyel járt csaknem minden nagy terv kivitele; a léghajó, mint a vilámhárító; a gyógyszer próbája ép úgy, mint a kisdedeknek első járása. Ily kényszerhelyzet hozta létre erzsébetvárosi kulturánk művészi remekét: az örmény kath. anyateplom építését.

A XV. század második felében e szép hazába költözött örmény nép több mint egy század zivataros tapasztalataival megerősödve, észrevehette, hogy oly sokáig keresett, békés lakóhelyét itt megtalálta; meggyőződhetett, hogy fenkölt — a küzdelmekben csüggedhetlen — lelkületének alkotásait háboríthatlanul itt kifejtheti; azért midőn új hazájában megmaradása biztosítva lett: nem feledkezék meg a Mindenható iránti hála méltó kifejezéséről.

Az édes anya kebeléhez nem fűződik a jó gyermek odaadóbb melegséggel, mint a végpusztulásából is phönixként fölelevenült örmény nép szent meggyőződéséhez. Ezen hitszilárdság magyarázza meg, hogy midőn bokros viszontagság közt hányatva, erejében megbénítva, — kincsei-, életétől s hazájától megfosztva, a durva erőszak világgá szétüldözte: e romok árjából egyedül hit-érzelme gyémánt ragyogványát menté meg s azt meg is tudta becsülni; a miről felöltő példát nyujtanak az erdélyi örmény kath. monumentalis templomok; ezek közé tartozik messze imponáló anyateplomunk is.

»Oh! a mult hívő volt, nagyra törve;
Mig a jelen koldus s nagyra törpe.«

Elődeinknek első imaháza, a zárdatéren egy kis falalkotmány volt, melyet az idő csakhamar méltatlanná tett arra, hogy a hitbuzgóság hajlékát képezhesse; ezért 1723-ban a mostani ó-templom építéséhez kezdettek; a kitartó szorgalom a két évi munkát megáldotta. A templom 1725-ben a Szt-Háromság tiszteleére készen állott s b. Antalffy János püspök, az erdélyi kormányzó: gróf Korniss Zsigmond jelenlétében azt ünnepélyesen fölszentelte. A vallásos érzelem hatványozódó jeleiről tanuskodnak az időnként létesült kápolnák; melyek közül még romjaiban sem található a Dániel Pál és Lukács Tódor költségén, 1740-ben

Erzsébetváros éjszakkéleti részét határoló »Promontorium« szőlőhegy legmagasb csúcsán keresztfelmagasztalása tiszteletére emelt kápolna; ugyszintén az Erzsébettér közepén 1751-ben Issekutz Miklós és Lázár János bőkezűségéből keletkezett második kápolna; mert ennek köveit is szétmorzsolta az elhagyatottság s csak a boldogságos Szűz mennybemenetelét ábrázoló kegyelemkép maradt fenn. 1763. évben Isten szentélyébe hatolt a Nagy-Küköllő tajtékszó hulláma s ezen bal-eset sugalmazá jámbor elődeinknek, hogy biztos és megfelelő helyet keressenek, mely egyszersmind a népesség szám-arányához mért legyen. — Török Tódor 1771-ben Keresztelő Szt. János tiszteletére emelt egy csinos kápolnát a keresztrefeszítés fájdalmas emléke megörökítése végett.

Azonban a hitbuzgóság legszebb koszorúját az 1766. július 22-én hozott határozat alkotá, midőn Karácsonyi ker. János, Medgyesi Tivadar, Patrubány Antal, Pápai Márton, egyháziak, — Dániel Eugen főbíró, Gáspár Márton, Ávedik József, Bosnyák István világiak közakarattal Szt-Erzsébet tiszteletét hirdető nagytemplom építésében megegyeztek. A tervezetet az erdélyi kormánysszék főépítésze: Martinelli Xaveri Ferencz készíté s már 1768-ban Karácsonyi János esperes-plebános, b. Baytay erdélyi püspök által kiszemelt szegletbe az alapkövet beékelte. De alig került ki a megkezdett építkezés a föld színére, már beszüntették a munkálatot; mert az Apaffi kastély terjedelméhez mért templomot akartak létesíteni, a mire elegendő pénzkészlettel nem rendelkeztek. Csaknem 10 évi szünet után — megújult erővel — ismét hozzáfogtak s mintegy 25 év mulva 1791. évben egy befejezett díszmű ékesíté e várost a hivek várva várt örömére s a későbbi nemzedéknek megszívlelendő intelmére.

»Mert boltivem, mely ég felé néz,
Nem volt egyéb: egy összetett kéz,
Szeliden felfogva a mennyet,
Mely buzgó hitre ide lebbent.
Most óriás sírkő vagyok csak,
Hitét gyászolva századoknak.
És a máí langy nemzedékek
A meghalt hit hamvából élnek.« (Mindszenty.)

A nagy templom Issekutz Márton és Emánuel testvérek telkén áll, melyet az egyházi társulatok vettek meg. A kilencz társulat összesen 12.288 frttal, Mária Terézia uralkodónő 6000 frttal járult a költségek fedezéséhez, a többit a városi közönség hordozta. Ezen korszakot alkotó esemény szemtanúja: Karácsonyi János följegyzése szerint az összes kiadás 50000 frtra terjed.

Oh de ki tudná leírni azon végtelen lelki élvezetet, mely e város lakóinak azon tagjait eltölté, kik e templom építésének kezdetét s befejezését megérhették!

Miután a nagy templom elkészült, az elaggott plebánosnak nem volt egyéb óhajtása, mint az, hogy ő, ki ez emlékmű alapját megvetette, mutathassa be abban az első miseáldozatot. E célból Karácsonyi plebános Pestre rándult, hol az országgyűlés épen Érzsébetváros ügyeit is tárgyalta s gr. Battyány erdélyi püspököt meghívta a templom fölszentelésére.

Az ünnepély ideje megjött. Mindenki örült, de leginkább a plebános, ki ez eseményt hála-igékkal kísérve ekképen írja le: »Isten hozta a szeretett atyát, kegyelmes főpásztorunkat!« felirat ékesíté a diadaliveket. A tisztviselői kar kocsikon 100 tagra terjedő banderiummal püspökünk elébe ment egész Kund faluig. Azonban az est sem hozta közénk; azért a város e nap emlékére nemcsak szívében gyujtott örömtüzet, hanem fényes kivilágítást is rendezett; eközben az éjféli beköszönt, midőn a hegyekre állított taraczkok durrogása előre jelzé a főpásztor közeledését, ki is a harangok üdvözlése s a lelkes nép örömkialtásai közt megérkezett.

Szt-Péter és Pál ünnepe volt azon nap, »melyet Isten adott nekünk, hogy örvendezzünk azon.« A szeretett főpásztor udvari papjai: Fangh, Pápay Márton, Schlauf Sebestyén, Lányi, Dániel Imre; ezeken kívül Ferenczi András marosvásárhelyi, Korbuly Kristóf erzsébetvárosi (lat. szert.) Demény Samú orozshegyi, Pataky Endre szt-tamási, Roth József lengyelfalvi lelkészek, — Simay Lukács, Andrásy János, Szilágyi Antal, Ágotha János pap-tanárok, — Patrubány Antal és Csiki Marcell kanonokok, — Karácsonyi ker. János, Dombi János, Murád Antal, Porumbi Antal,

Ötves Bogdán, Ötves János idevaló segédlelkészek, — Lászlófi Vazul, Lászlófi Gergely, Márkó Szeráfin, Kövér István, Fark Márton, Petrovics Gergely és Kábdebó Bertalan mechithárta szerzetesek, — Issekutz Miklós Antal főbíró, Chinder Ferencz művezető és a nagy sokaság kíséretében a templomba vonult, kitünő szent beszédet tartott s azután szentelt vízzel és krizmával megjelölvén a falakat, a hét oltárt: Szt-Erzsébet, Rózsafüzér, Szt-István vértanú, Szt-Joakim és Anna, Krisztus fölfeszítettése, Világosító-Szt-Gergely és Szt-József tiszteletére fölszentelte. A lelkes főpásztor nagy segédlettel ünnepélyes szent misét mondott s végül a zsufolásig megtelt egyház közönségére pápai áldást adván, ugyanazon kísérettel a plébános lakába vonult, hol a főpásztor köszönetét tolmácsolta e fényes templom alkotójának: az öreg plébánosnak, kinek öröm- és hálaakönyvei, az öreg Simeon lelki jutalmának csepjei valának.

Ez örömnapp utolsó fénysugár volt öreg plébánosunk életéből; megérte, hogy hordszéken főpásztorával együtt bemutathatta a szent áldozatot: s ily megnyugvás közt drága lelkét 1791. áug. 17-én visszaadá Teremtőjének; porhadó hamvait pedig e templom csarnoka őrzi. Ugyan-ezen szent falak közt nyugszanak:

Patrubány Vártánné: Sára († 1796 február 26),
 Kábdebó János neje: Kiss Mária († 1797 febr. 24),
 Dániel Gergely neje: Cecilia († 1797 máj. 31),
 Patrubány Márton († 1798. január 16),
 Gorové Jakab neje: Mária († 1799. január 1),
 Pápay Márton († 1800. áuguszt. 26),
 Patrubány Lukács leánya: Sára († 1801. május 22),
 Izsák Izsák († 1805. január 21).

Kegyeletünk ezen áldott emlékein kívül, sok érdekesejtenek magokban a tornyok gömbjei. Az Apaffi kastélyra tekintő rész magában foglalja azon nagybecsű okmányokat, melyek azt hirdetik, hogy Erzsébetváros örmény közönsége 60000 frton örök áron, visszavonhatlanul Mária Terézia királynőtől megvette az ebesfalvi, rudályi, újfalvi, hondorfi és szász-ernyei birtokokat. E tornyok őrzik mély keblükben III. Károly, II. József kiváltságlevelit s az akkori idő

pénznemeit, egyesek képeit. A szőlők felé irányuló torony gömbje e város alakulása és fejlődése történetét zárja magában azon időpontig, mely e remekművet létrehozá.

S most kedves olvasó, tehetsz-e magadhoz, e város becséhez méltóbbat, mintha elolvasod a torony gömbjébe zárt emléksoroknak végső óhajtását: »Szolgáljanak ezen irataink tanúbizonyságul arra nézve, hogy itt kath. örmények laktak s imáinkkal kérjük az Istent, hogy utódaink is abban maradjanak, erősbüljenek lelki- s testiképen, óvják meg a békét, egyezséget, hogy Isten, a boldogságos Szűz, mint pártfogó-anyja és Világosító-Szt-Gergely védelme soha őket el ne hagyja.«

Ávedik Lukács.

A Novák család ereklyéje.

Honszerető nemzetünk történetének írója inkább tart-
hat attól, hogy előbb fog az árnyaló színek festékéből, mint az ecsetelés ragyogó színeiből kifogyni. Így vagyunk az egyes családokkal is, melyek között a nagy kiterjedésű Novák családnak érdemeinél fogva kimagasló és elsőrangú hely jutott. E nevezetes család derék fiai, mint Szamosújvár, az erdélyi örmények anyavárosának fő-tisztviselői, érdemkoszorújuk fonásához még azon időben hozzákezdtek, midőn őseink élükön főpásztorukkal Verzereszkul püspökkel, letették e kies város alapköveit. S ha a Dániel családnak a lánglelkű apostol-püspök oldala mellett a mult század elején oroszlánrész jutott is a beköltözött örmények ügyeinek vezetésében, nem kisebb munkásai és vezetői voltak a szent ügynek a derék Novák-ok, kik épen ezen ügybuzgóságuk, önzéstelen fajszeretetük és tántorithatatlan hazafiságuk jutalmául már 1753-ban fejedelmi kegy folytán nemesi rangra emeltettek.

E család magyarországi ágának egy drága ereklyéjét szándékom jelen alkalommal t. olvasóimnak bemutatni, miután legkimagaslóbb fiainak érdemeiről a kezeim között levő okmányok alapján pár szót előbb elmondottam.

A család egyik őse Novák Márton, kinek neve az 1753. július 30-án kiállított czimeres nemeslevélben szintén olvasható s mint Szamosújvár főbírája bokros érdemeket szerzett, volt az első, ki a mult század vége felé a bérczes Erdélyből lakóhelyét a magyar ronára tette át s mint a Hevesvármegyébe kebelezett fegyverneki nagy kiterjedésű pusztá bérloje életének utolsó éveit családjá körében boldogul töltötte.

Az atya, a lelkiismeretes és ügybuzgó hivatalnok jellemét örökölték kivétel nélkül fiai is, kik közül Novák Joachim igen magas hivatali állást foglalt el, az összes alapítványok legfőbb praefectusa volt s mint a művészetek lelkes Maecenasá bő jövedelmét Pesten kizárólag arra költötte el.

E páratlan férfiú 7 gyermeke közül¹⁾ különösen kettő tette nevét a késő utódok előtt is felejthetetlené: Novák Ferencz, ki oly kitünő jogász hírében állott, hogy 1851—2-ben Bécsbe felhivatván nagyrészt az ő munkásságának eredménye lett az 1853. márczius 2-án kelt azon császári nyílt parancs, melylyel az urbéri kapcsolat s ezzel rokon jogállapotok folytán fenforgó viszonyok szabályozva lettek s mely az 1861-ik évi országbirói értekezlet 6-ik fejezete értelmében még ma is teljes érvényében fentartva van. Novák Ferencz testvérbátyja Antal pedig Békésvármegyének a 30-as években oly alispánja volt, hogy érdeimeiről — miként magam erről személyesen is meggyőződhettem — ma is szívesen beszélnek s mint követről barátjai, hazánk legnagyobb fiai, köztük Deák Ferencz oly elismerőleg nyilatkoznak, minőt nem sok honpolgár tudott magának kiérdemelni.

Elismerésük és valódi barátságuknak fényes tanújelét adták a követtársak, midőn körükből távozó barátjukhoz, Novák Antalhoz 1834. július havában egy, Kölcsey Ferencz által fogalmazott búcsúlevelet intéztek, mely a Novák család legdrágább kincsét, ereklyéjét képezi s melyre

¹⁾ Novák Joachim gyermekei: 1) Miklós, 2) Antal, 3) Ferencz, 4) György, 5) Mária, férj. Karasiay Istvánné, 6) Jozefa, férj. Tomcsányi Józsefné és 7) Sarolta, férj. báró Vécsey Pálné.

nemcsak annak tulajdonosa, az előbb említett Novák Ferencz fia, Kamill, a családi érdemek tovább fejlesztője, a békés-gyulai kir. törvényszék érdemdús elnöke, ugyanazon megye intelligentiájának szemefénye és hozzátartozói, hanem az összes hazai örménység is egyaránt büszke lehet.

Minthogy e mozgalmas korból származott s oly nevezetes vezérférfiak aláírásával pompázó családi ereklye, nemcsak a fogalmazó Kölcsey Ferencz ragyogó tollának szép kinyomata, hanem azon viharos, korszakalkotó országgyűlés legfőbb oszlopainak nézeteiről és lelkesülségéről is fényes tanúbizonyságot tesz, — nem tartom czéltévesztettnek azt, mint a mai napig teljesen ismeretlent, egész terjedelmében ide iktatni.

A bucsúlevél így hangzik:

»*Tisztelt Barátunk!*

Kinosabb érzés a veszteség érzésnél nincs. Mi, kik egy nagy és nehezen elérhető czélt tűztünk ki magunknak: kik ezen czélhoz jutástól függesztők fel boldogságunkat: fájdalommal teltünk el, valahányszor társaink kevés száma közül egy hűséges kilép; s erők fogytával küzdésünk sikere felől mindinkább kételkednünk s veszteségünket mindinkább bizonyosnak hinnünk kell.

Harczot vivni az előítéletekkel, mik ezen ország embereit fogva tartják, s a haza felvirágozásának eszközeit elővétetni nem engedik; szembeszállani a gonosszaggal, mely e nemzet haladását fortélyosan akadályoztatja; avult s a korszellemmel ellenkező szokásainkat oly törvényekkel váltani fel, melyek az országos szorgalom, hitel s műveltség forrásait felnyissák; kiragadni e népet az oligarchia vaskezből s a monopoliumok siralmas zsarnoksága helyett alkotmányi, törvényes helyzetbe tenni minden polgárt, hogy kötelességét teljesíteni minden tartozzék, s hogy senkinek jogai büntetlen el ne tapostassanak: ezek s ilyenek valának a miket országgyűlési pályánkon egyesült erővel elérni elejétől fogva törekedénk.

Nem vagyunk nagy számban, nem annyin, hogy szándékunk teljeseését bizonyosnak állithatnók; sőt jól látjuk: miképen csak a magvetőhöz hasonlítunk, ki reményben

él s szerencsére bizni kénytelen, ha az magvát a jövő számára meg akarja-e érlelni. Te is tisztelt Barátunk, ki hiven csatoltad magadat hozzánk, kiben vigasztalást és segédet jó és rossz pillanatban találtunk, körülményeidtől kényszerítve biztos társaságunkból kiszakadtál. Sorsod hozta magával; ám legyen! Mi nem tehetünk mást, mint most midőn e sorokban baráti bucsúnkat bemutatjuk, kérünk Tégedet, hogy hazád és barátaid emlékezetét kösd össze szivedben; s midőn otthoni körödben a hazáért elveink értelmében folyton munkálkodol, szentelj nekünk is pillanatokot, kik szived tisztasága, s lelked józansága, s hazaszereteted s barátságod hívsége által örökre hozzád láncsolva Téged baráti emlékezetben sirunkig megtartunk. Isten veled!

Költ Pozsonyban, Július 15. 1834.

Kölcsey Ferencz s. k. szatmármegyei követ,
Deák Ferencz s. k. zalai követ,
Tarnoczy Kázmér s. k. barsi követ,
Beöthy Ödön s. k. bihari követ,
Dubraviczky Simon s. k. Pest vmegyei követ,
Járny Imre s. k. szaboltsi követ,
Török Gábor s. k. Arad vmegyei követ,
Vásárhelyi János s. k. csanádi követ,
Eötvös Tamás s. k. bereghi követ,
Bezerédy István s. k. tolnai követ,
Borsiczky István s. k. trencsini követ,
Pázmándy Diénes s. k. Komárom megye követje,
Palóczy László s. k. Borsod vmegye követje,
Dessewffy Antal s. k. temesi követ,
Hertelendy Károly s. k. zalai követ,
Prónay János s. k. Nógrád vmegyei követ,
Návay László s. k. csanádi követ,
Klauzál Gábor s. k. csongrádi követ,
Nagy Pál s. k. Sopron vármegye követje.
Itj. Bernát Sigmond s. k. Ung vmegye követje,
Fekete Ferencz s. k. Posony vmegyei követ,
Bárczay József s. k. tornai követ,
Szentpály László s. k. ugochai követ.«

Ezen becses ereklye mostani birtokosa, Novák Kamill, nehogy az oly nagy értékű okmány cím és boríték hiányában teljes értékéből az utódok előtt valamit veszítsen, 1866-ban megbizta nagynénjének, Novák Jozefának férjét, Tomcsányi Józsefet, Békés vármegye akkori főispánját, kérné meg hazánk nagy fiát, Deák Ferenczet, hogy az okmány eredeti példányán sziveskednék igazolni azt, hogy az csakugyan egykori követtársához és barátjához, Novák Antalhoz lett intézve. Hazánk bölcse a kérésnek kész-örömmel eleget tett s a búcsúlevélre sajátkezüleg a következő sorokat jegyezte fel:

»Novák Antal követtársam s leghivebb barátom volt, emléke mindig szent leend előttem. Midőn ő az országgyűlést elhagyta, ezen iratban búcsúztunk el tőle. Az aláírt nevek jelenlétemben irattak e lapra s teljes biztonsággal mondhatom, hogy az ott látható aláírások, az enyim úgy mint a többieké valóságosak és hitelesek. Vajha a mindenható oly korán el ne szakasztotta volna őtet tőlünk s a szegény Hazától, melynek leghűvebb fia volt mindenkor. Békét hamvainak, áldás emlékére!

Pesten, April 8-án 1866.

Deák Ferencz s. k.

*

Ime ez azon ereklye, melyre nemcsak a derék Novák család, hanem az összes örménység büszke lehet; mert a nagy Deák ihletett ajkairól hangzó ezen szavak »leghűvebb fia volt hazájának« százszoros visszhangja egy más jelesünk azon mondásának »az örmény magyarabb a magyar-nál.« De ez nem is lehet másképen; mert nemzetiségünk e szép hazába vándorlásának első percétől kezdve dogmaként lebegett minden örmény szemei előtt a költő mondása:

»A nagy világon e kívül nincsen számodra hely,
Áldjon vagy verjen sors keze itt élned halnod kell.«

Dr. Temesváry János.

Képzelet és való.

— Befejező közlemény. —

III.

Alig érkezett oda, már szemébe tünt a ház, mely
otthona volt s melynek falai most fekete szövettel
valának borítva.

Egyenesen a halottas szobába repült.

Diszes ravatalon volt kiterítve teste; felöltöztetve fehér
selyem-ruhába, fején arafátyol és mirtuszkoszorúval.

Darabig elmerült a szép, halvány arcz nézésébe, mely
most merev és mozdulatlan s mely kevéssel előbb még az
ő érzelmeit fejezte ki.

A ravatalt sok koszorú díszíté, melyeknek szalagjain az
aranyos feliratok tündököltek a körülégő gyertyák fényétől.

Ő azonban nem vette szemügyre ezeket, mert tekin-
tete édes anyja fájdalomtól dult arczán akadt meg.

Szive elszorult. Vállára szállt a szegény anyának s ezt
sugta fülébe:

— Ne sirasson engem édes anyám, mert én nemsokára
boldog, kimondhatatlan boldog leendek az üdvözültek honában!

Aztán a szent Péter által mondott szavakat is oda
sugta neki.

Az anya megérteni látszék szavait, mert arczán hirte-
len a megnyugvás kifejezése jelent meg.

— Oh mily különös! — mondá — úgy érzem, mintha
enyhült volna szívem, mintha nem fájna oly nagyon drága
gyermekem elvesztése miatt. Vigasztalj Istenem! vigasz-
talj! és én erősen fogadom, hogy soha többé egyetlen kol-
dust sem fogok ajtóm elől üres kézzel elbocsátani, miként
eddig tetém, hogy csak az örményeknek nyujték alamizsnát.

Teréz örült anyja szavainak; aztán megcsókolva en-
nek szelid, kedves arczát, körülnézett a szobában, de ott
csak idegenek voltak; nővére nem volt jelen.

— Bizonyára szobájában van, gondolá.

És anyja válláról átrepült nővére szobájába, hogy fü-
lébe sugja neki a bocsánat szavait. De oh mit látott!

Nővére ép a tükör előtt próbálgatta, hogy miként
sirjon majd mikor Terézt temetni fogják. Aztán felkaczagott.

— Nem sikerül — mondá — még színből sem tudom azt a gyűlöletet megsíratni! Egész lelkem örül, hogy megszabadulhattam tőle. Mily boldog leszek nélküle, ki mindenütt utamban állott; kit az emberek éjig magasztaltak

Hah mennyire gyűlölöm őt még holta után is! De jó hogy meghalt. . .

— Nem haltam meg, nem haltam meg! — kiáltá Teréz felháborodva — mert műveimben élni fogok mindig!

Én is gyűlöllek, megvetlek még holtom után is! — már amit ti meghalásnak neveztek — gyűlöllek kimondhatatlanul te álnok, te kegyetlen rossz teremtés! Nem bocsátok meg soha! . . .

S többé rá sem nézve nővérere iszonyú méltatlankodással, haraggal szívében, repült ki a szobából.

Nem figyelt semmire, csak egyenesen repült fölfelé.

Sehol meg nem pihent, míg a mennyország ajtajáig nem ért.

Itt kissé pihent, aztán megzörgeté a kilincset.

Belül a zárban fordult a kulcs; megnyilt az ajtó és előtte állott szent Péter.

— Miért oly feldult az arcod? — kérdé — talán meg vagy ijedve, hogy sokáig késtél?

— Fel vagyok háboródva nővéremre — felelé — és nem tudok megbocsátani neki. Nem tehetek arról, ha nem áll hatalmamban kitépni szivemből a haragot, megvetést és gyűlöletet s ezeknek helyébe kiengesztelődést, az ellem elkövetett rossznak feledését és szeretetet ültetni!

— Isten azt parancsolja: »Szeressed felebarátodat, mint önnönmagadat!« És tudod-e, hogy a felebaráti szeretet koronája: a megbocsátás? Ha nem tudsz megbocsátani nővérednek, ha őt gyűlölöd, ugy örökre le kell mondanod a mennyországról. Így beszélt szent Péter.

— Lemondok a mennyországról — mondá Teréz mély sóhajjal — lemondok, mert másként nem tehetek s bár szívemet azért nagy fájdalom emészti, de sokkal nagyobb ennél a gyűlölet, mely örökre befészkelte magát szívembe!

— Szánlak szerencsétlen! — szólt a szent férfiú komor arcczal — mert hontalanná lettél, bolyongni fogsz az idők végtelenéig!

Ezzel levéve vállairól a szárnyakat, hátat fordított neki, belépett a mennyországba s bezárta belülről az ajtót, hogy soha többé föl ne nyissa előtte.

Teréz pedig leült a küszöbre, búsan hajtá forró homlokát a hideg arany ajtóra. S amint így ült mozdulatlanul egyszerre azon jótékony tudat ébredt bensejében, hogy ő mégis élvez valamit az üdvösség gyönyöréből. Igen; mert tudatával bír annak, hogy nevét a földön a dicsőség bábéra koszorúzza s hogy kedvese szívében érette a szerelem rózsái nyilnak.

Dicsőség, szerelem! E kettőhöz hasonlót érezhetnek az üdvözültek lelkei.

Majd lerepül gyakran a földre — gondolá — és a dicsőség érzetétől áthatva fogja hallgatni, amit ott róla beszélnek.

Aztán elszáll a temetőbe, felkeresi a sírt, mely alatt teste pihen s ha ott találja kedvesét, akkor megrezegteti a lombokat, körülöleli a szeretett lényt s ez azt fogja hinni, hogy a szellő öleli, pedig a szellő képében ő lesz. . . az ő szellem-ajkai fognak susogni ábrándos, édes, örök szerelemről. . . .

Teréz fölemelé fejét, a mennyország fénylő ajtaja, mint tükör visszaadá vonásait, ajkait üdvmosoly derité. Hirtelen azonban eszébe jutott, hogy nincsenek szárnyai és most a mennyország ajtaja elborult arcját tükrözé vissza. . .

— Teréz ébredj! hangzott anyja szava — ma ünnep van; ne aludd el a szent misét!

Az álom eltűnt. Teréz az ágyban találta magát. Tekintete édes anyja szelid arczával találkozott.

Ez látva, hogy fölébredt, magára hagyta őt.

— Tehát álom volt? — gondolá Teréz. — Azt mondják: az élet is álom. De neki ez álom is élet volt, szenvedéssel vegyes boldog élet. . . Álmában birta egykori vőlegénye határtalan szerelmét, míg a valóságban vesztve az ránézve örökre. . . Álmában neve halhatatlanná volt téve. Neki ezután az lesz életcélja, hogy ez álmodot megvaló-

sítsa s ha ez nem is sikerülend, de élményt szerez lelkének: haladni a kitűzött cél felé. . .

Gondolkozni kezdett álmának többi részéről is s egy benső hang azt sugta neki, hogy ez intő álom volt. . .

Felkelt, fölöltözködött és anyját keresé fel, kinek lelkére kötötte, hogy soha többé egyetlen koldust el ne utasítson, tartozzék az bármely nemzetiséghez. Ne tegyen jövőre különbséget az örmény és magyar között, mert hisz nekik örményeknek is magyarul kell érezniök, minthogy Magyarország az ő hazájuk. . .

S a mire álmában nem volt képes, inkább lemondott a mennyországról, azt megtette ébren. Növéréhez lépett s így szólt hozzá szeliden :

— Ime jobbomat nyujtom neked, azon kijelentéssel, hogy feledni igyekszem és megbocsátom a miket te ellenem vétettél!

E nagylelkűen mondott szavak oly hatással voltak a nővérré — ki eddig iránta csak irigységet, gyűlöletet táplált szívében, ki az ő megrontására még alávaló eszközöktől sem riadt vissza — a milyet Teréz nem várt.

Szavak nem jöttek ajkaira, csak tekintete beszélt: megszegyenülésről, önvádról, mély megbánásról és azon erős szándékról, hogy bűnét, a mennyire képes leend erre, jóvá fogja tenni.

Aztán szemei megteltek könnyel. Ráborult az eddig gyűlölt nővér vállára és sirt, zokogott keservesen.

Hogy mit érzett az anya e megható jelenet láttára, azt azon anyák képesek felfogni, kiknek — sajnos — vannak egymással viszálykodásban, gyűlötségben élő gyermekeik. . . .

Kritsa Klára.

Vághárs (Válárs) király.

— 193—214. Kr. u. —

Vághárs, Tigránnak előbbi nejétől, Memfaitól született fia, a jelzett rázkodásokkal szemben figyelő állásba helyezi magát. Szükség is volt erre; mert az előbbi korból oly sok bajt öröklött, hogy huzamos idő kívántatott arra, hogy azokból kigázolhasson. Severus ezen idő mozgalmainak fővezetője Byzáncz ostromával s Albinus megsemmisítésével vala elfoglalva.

Még II. Artasesz halálával megszakadt nagyobb mérvű építkezés és erősítések sivar, pusztá mezején őt látjuk először megjelenni. Gondos örködés befolyása alatt nevelkedve a hálás viszony, mely őt anyjához fűzte, egy eddig szerény ismeretlenségben levő munkássági térre figyelmeztette. A királynő t. i. útát tőn, hogy a téli idényt oly vidéken töltsse, melyre ezen időszakban a nap melegebb fényt vet. Utjába esett a hely, hol Hászánkále, a hajdani Murz, az Árász folyóba torkollik; itt meg kellett állapódnia, mert anyai örömeknek nézett elébe, s az ugyanitt született Vághárs, a hálás emlékezet szép példáját tanusítá, hogy a fentjelzett helyen 195-ben kis várost épített Vághársáván néven. A kegyeletnek ezen virágszálát idő és enyészet mai napiglan szét nem téphette.¹⁾ Ezenkívül Vártkesz korhadtt helységet is kőfalakkal megerősítette.

Ez idő tájban a keresztény véren tengő bálványozásnak már-már a ravatalra kitett szive újra kitágul, hogy a király palástjába fogódzva mulékonyan lengő zászlója alatt még kevés ideig mulasson. Kedvező tért nyújtott erre a Nebád hegy ölen²⁾ elterülő s az élettől pezsgő Pákáván, hol a király és hadsereg az országosan egybegyült néppel a bálványok oltárai körül élvezte az örömmünepeknek, mintegy középpontját képező újévnek harsonás napjait, melyek egyszersmind az özönviz emlékezetének s a mezők aranykalászaiban hullámozó áldásérti hálának valának szentelve.

¹⁾ Ma falú »Cheofrichevi« néven. Az egyesült folyamom hét iven nyugszik a 700' hosszú és 30' széles hid.

²⁾ Mons Nifates. Virgil. Georg. III. Horat. L. II. od, IX.

— A bünök minden nemeire magának álliteneket alkotó s vad látványokat nyújtó sokistenhit ugyanitt áuguszt. 16-án Venus tiszteletének is szerepet juttatott.¹⁾

A szarvas futtatással élénkitett 5 nagy körben széthulámzó vigaság közepette Vághárs nem maradt közönyös azon eseményekkel szemben, melyek a két római vetélytárs Severus és Albinus közt végbementek. Ezek Kr. u. 197-ben Galliában Lyon körül farkas-szemet váltanak, Albinus legyőzetik s vetélytársának tetemeit sátra küszöbénél ebek faldosták fel. E győzelem által Severus dühe és birvágya újabb tápot nyervén Brundusiumból keletre indult, hogy Niger hivein boszút álljon. A visszatorlástól tartó parthus makacsúl daczolva az idő intéseivel, erős állást foglalt Mesopotamiában; de visszanyomatván a pusztító rohamot fentartani képes nem volt, a főváros Ctesiphon ostrommal bevétetett 198-ban.

Vághárs fedezetlenül állott; de a közvetett figyelmeztetésre hallgatva mielőtt tusára kerülne a dolog, nem megvetendő ajándékokkal kísért békeajánlatokat tesz, melyek termékeny talajra találtak. E mozgalmak lezajlása után mindenki megnyugvással hajthatta le fejét a béke párnáira 213-ig. Ugyanis 212-ben a parthus király elhalálozván a folyvást rabló kalandokra járó és a káspitengerpart északnyugati vidékein lakó kozárok²⁾ azon merész lépésre határozzák el magukat, hogy Armeniát és Parthiát földulják. Evégett a básíkok³⁾ egyesült csapataival a káspi kapúk

¹⁾ Az új-év első napja áuguszt. 11-én ünnepeltetett »Návászárt« név alatt; ez neve a naptár első havának is. A jelzett napnak istenét a pogány ösök »Tikh Ámánorá« néven tisztelték, az az: újév istene s ez nem más, mint Váhákén, Vánádur, vagyis az örmény Hercules Hospitalis.

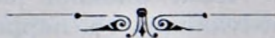
²⁾ Az ó-világ hellen és latin történelme kazár nevű magyarajkú népet Kaukasiában nem ismer az ötödik század előtt; ekkor is a kétes »Akáthir« és »Akáczir« néven jönnek elő; Chazár néven csak a VII-ik században kezdenek ismeretesek lenni Heraklius táborában. »Turcos orientales, quos Chasaros vocant, ad belli societatem allexit.« Im a kazárookra vonatkozó legkorábbi emléket örmény kútfőben olvassuk: Chorenei M. II. k. 62 f. — Lukácsi »A magyarok őselei« 131 l.

³⁾ Ezen idegen alakú név a görögöktől ruházott a magyar

egyikén az Izur (Izura) szoroson átrohanva a Kur vizén átkelnek s Vághársot megtámadják. A zsákmányolva pusztító vágy ki nem tombolhatta magát; mert cseles fordulataik daczára oly veszteségeket szenvedtek, hogy kénytelenek voltak a szoroson túlra elhárítani.

A törzsfő Szurhág Venászep nem akarta meghallani, mit a véren szerzett tapasztalat fülébe kiáltott, hanem a támadási mozgalmak ama góczpontján újra szervezi magát. A duló vihar vérbe borítá a csatatért. Vághárs a kitartás és vas-akaratsnak gyümölcsét nem élvezhette, mert egy nyíl halálos sebet ejtett rajta. A kozárok úgy számítottak, hogy a sereg felhagy a küzdelemmel; holott a bal-eset fokozta még annak tevékenységét. Ugy lőn, hogy a vérszemre kapott ellenség egész táborával futásra kényszerülván rémulést vitt vissza övéi közé. Nem túloz, nem rajong Chorenei a jeles király érdemei fölött, midőn oly bensőleg emlékezik meg róla.¹⁾

Markovich Jakab.

Az örmények honfiúsítása.

II.

»**H**a közülök némelyik, II. József rendelkezéséből polgárjogot nyert s ennél fogva örökös jogon örökséghez jutott, az olyantól az örökséget, rokonok, szomszédok, vagy a közönség polgárai is visszavehetik. Ha pedig ezután valakit rendes úton egy város polgárai közé felvesz, ezen felvétel csakis a kereskedés üzésére vonatkozzék s ennél több júsa ne legyen, ha szintén házat is szerez idővel. A városokban mindennemű haszonvétel azoknak tös-

faj ezen néptörzsére. Bizonyára mert királyi hatalom alatt voltak, ezért Basilevi: királyiaknak nevezettek. Így voltak királyi (regii) Scythák, Sarmaták és Chorenei szerint királyi Húnok. Chor. II. k. 82 fejj. Lukácsy 135 l. a Basiliusokról.

¹⁾ »Ego vero, siquis ullus vivit, eum prae ignavis regibus etiam post obitum ob bonam famam vivere dico.« L. II. C. 42.

gyökeres lakosait illetvén, a kereskedési jog mint eddig, úgy ezután is bizonyos váltságdíj lefizetése mellett engedjék meg s a portékáikat oly áron kötelesek eladni, mint az idegen kereskedők».

A székely és a szab. kir. városok képviselőinek nyilatkozatát az országgyűlés 1791. évi Sz. Jakabhavának 26 és 29, áugusztus hó 16 és Kisasszonyhava 2. napján vette tüzetes tárgyalás alá s az 1791 évi 61. cikkben a következő érdekes határozatot hozta: »Mivel az ország népese-
dése annak boldogságát érezhetőképen eszközli, erejét gyarapítja, ha oly tagokkal szaporódik, melyek eddig is viselő-
tök által a hazának kárára nem voltak, sőt jövőre is hűséges hazafiságukról biztos reményt nyújtottak; meggyő-
ződve lévén, hogy valamint a multban kérelmezőket hűtelenségben soha sem találtuk, hűségöket e hazához annak
terhes körülményei között bebizonyították, annak szükség-
geit katonákkal, élelemmel enyhítették, e mellett e század elején az egyik befogadott vallást felvették s abban állandóan megmaradtak. Ezen okokhoz járult felséges fejedelmünknek mult Szent-Ivánhava 18. napján kelt királyi leirata, melyben a két város kérelmét melegen ajánlja; ezen indokokból a felajánlott 4000 arany letétele mellett Szamosújvár és Erzsébetváros közönségét a szabad kir. városok sorába, az országgyűlésen ülési és szavazati joggal felruházva s a taxális helyek közt Gyulafehérvár után beosztva — felvesszük a nélkül, hogy különös negyedik nemzetet képezzenek, a többi városok törvényes intézményeinek s kiváltságainak sérelmet okozzanak; miért is a nemes székely nemzet s a szabad. kir. városok képviselőinek véleményét tekintetbe nem vehettük, mert az előadott kívánalmakról a haza törvényei, a taxális helyek szabadsága s különösen a következő feltételeink biztosítanak:

1. Szamosújvár s Erzsébetváros, a szabad kir. magyar városok jellegével felruháztatnak.

2. E városok a közügyek terén a magyar nyelvet használják, a magyar kir. városok szabadságával éljenek, magyar iskolákat tartanak, bármily nemzet lakhassék közöttük s ezeket szabadságukban, örökségükben ne gátolják és semmivel se túl ne terheljék.

3. Hogy az említett két közönség a többi szabad kir. város szabadságán felül többet ne tulajdonítson magának; hűségét a haza, fejedelem s az unióhoz mindig épségben tartsa; a közügyet vállvetett erővel emelje; s ha e feltételek teljesítésétől a legkisebb mérvben is eltávoznék, az Approbata törvény szerint minden kiváltságát és szabadságát elveszítse s ezen feltételek megtartása végett a két város biztosai az országgyűlés előtt esküt tegyenek.«

A katonai elszállásolás s előfogatok szolgáltatása alóli mentességet az országgyűlés, támaszkodva a hármas törvénykönyv II. része, II fejezetére — elvetette; »mert oly kiváltság, mely másnak sérelmet okoz — fenn nem állhat; sőt aki ily privilegiumot nyert, az érvényt annak soha se szerezhessen, mivel ha a kérelmező városokat e terhektől fölmentjük, azokkal más helységeket nyomunk alá.«

»A nemesség megszerzésére, hazai törvényeink szerint, hazafiság kívántatik, s minthogy az említett közönség törvényes úton kívül nyert nemességet, azt el nem ismerjük annyival inkább, mert Mária Terézia leirata szerint az eddig adott nemességek nem gyökeres, hanem csak tiszteleti nemes jelleggel bírnak. Énnélfogva valódi nemesi szabadságot nem igényelhetnek; azonban megengedjük, hogy armalis leveleiket a következő országgyűlésnek bemutatassák, úgyszintén kiváltságleveleiket is; hogy ő Felségének új adománylevelek kiadása végett felajánlhassuk.«

De ezzel sem lett befejezve a honfűsítés; mert az ország Rendei föltétel gyanánt kimondották, hogy a két város a hazai törvényekkel megegyező új kiváltságleveleket szerezzen ő Felségétől s azokat az országgyűlésnek mutassa be. Erre vonatkozólag írják a kérelmezők: »Nem volt czélunk méltóságos és tekintetes Karok és Rendei már legelső kérésünkben is, hogy a többi városok kárára magunkat, minden kötelező feltétel nélkül, a fenforgó terhektől megszabadítsuk; hisz midőn még törvényes tagjai nem voltunk a méltóságos Rendei: akkor is a szükségben fejedelmünket és hazánkat pénzzel, loval, gabonával nagy mértékben segítettük; most már hálátlanok lennénk, ha azután, midőn tagjaikká tesznek, a közjó előmozdításán összetett erővel munkálni vonakodnánk. S valóban biztat is a mélt.

tóságos Rendeknek eddig is bőven tanusított kegyelme arról, hogy saját fiaira oly terheket nem fog róni, melyek életmódjukkal ellenkeznek s melyek alól az 1792. s 1793. évben kelt kegyelmes udvari leiratok a megváltást megengedik.

Tudva van a méltóságos Rendek előtt, hogy a mi életmódunk a kereskedés; ez nyújtott feleségeink- és gyermekeinknek életfentartást; ez nyújtott segedelmet, hogy fejedelmeinknek s a hazának szükség idején szolgálatjára lehettünk. A kereskedésnek a katonatartás, a forspontozásnak határaink csekély kiterjedése — ellensége. Ugyanazért alólirt követek (Szamosújvár részéről: Balta Márton és Simai Gergely, Erzsébetváros részéről: Issekutz Antal és Dániel Gergely) mint az első, 1791-i országgyűlésre választott képviselők a két város részéről, a katonatartás és előfogatok szolgáltatása alóli mentesség váltságdíjában 7500 aranyat ajánlanak s kérik, hogy az új törvényczikk alapján a hűségi esküt letehessék. «

Ezen kérés véleményadás végett a székelyszékek s a taxális helyek követeivel közölitvén az előfogat és katonatartás pénzbeli megváltásának ellenmondottak.

Ezen ellenmondás megoldására ismét felhivatott a két város s minthogy a válaszszal késedelmeskedett, a két város jelenlevő meghatalmazottjait a főkormányzéki biztos: Incze István megintette, s felhívta, hogy válaszaikat a közelebbi országgyűléshez terjeszszék be, mert ekkor fog a kirendelt küldöttség a városok sérelmei fölött határozni. 1795-ben beadta a két város kérelmét, melyben jelzi, hogy a hitletételt a privilegiumok megszerzése után fogja csak igénybe venni, ugy szintén, hogy az előfogati s katonatartási fölmentésre vonatkozó észrevételeit a kiküldött deputatio munkálatára óhajtja kiterjeszteni s ezen okból halasztásért esedezik; azonban a székely és a városi követek elodázhatlan intézkedést kívánnak, mivel az örmények községeikben a szabad kir. város nevet használják, beneficiumokban részesülnek; ezért a terhet is a többi városokkal közösen viseljék. Ezen kívánalmakat is az országgyűlés áttette a küldöttséghez elbirálás végett.

A deputáció a kir. kormányzék képviselőivel tartott tanácsban megállapította, hogy tekintve azt, miszerint Erzsébetváros és Szamosújvár 7500 aranyat ígért váltságdíj fejében, mely összeget laktanyák építésére lehet fordítani; minthogy e két város eddig sem volt kötelezve ily szolgálatokra, s minthogy a kereskedést biztonságban folytatni csak úgy lehetséges, ha e szolgálmányok alól felmentetnek, más városok terheinek fölhalmozása nélkül; tekintve azt, hogy a kültartományokban lakó kereskedők szintén ily terhek hordozása alól fölmentvék, e véleményt az erzsébetvárosi és szamosújvári képviselőkkel közölni javasolták. Azonban a városok követői újabb kérelemmel a katonatartás és előfogatok természetbeni kiszolgáltatására akarták a két várost kötelezni, s a felajánlott megváltási díj elvetését sürgették.

Igy folyt a vita 1791—1811-ig, míg végre a 20 évig huzódott tárgyalásnak az lett az eredménye, hogy a két várost 6 évi időtartam alatt építendő laktanyák berendezésére, valamint az előfogatok megadására s ezen hat év alatt 30.000 frt váltságdíj lefizetésére kötelezték.

Ezen határozat után a két város küldöttséget menesztett Ferencz királyhoz oly utasítással, hogy e végzés szentesítését elodázni kegyeskedjék, s így ez ügy függőben maradt 1837-ig. Ekkor Erzsébetváros belátván az üdvtelen halasztás hátrányait, Ferdinánd királyhoz folyamodott, hogy Erzsébetváros kir. várossá felvétele felől új kiváltságokmányt kiadni kegyeskedjék, a mi végett felajánlotta, hogy a katonatartást és előfogatokat a többi városokkal egyenlő arányban hordozni fogja. A privilegium 1837-ben kiadott, a város laktanyát épített s 1840-ben a katonaság azt el is foglalta.

Ennyi phasion ment át a honfúsítás s ezzel egyidejűleg a katonatartás és előfogati kérdés ügye.

A népeknek hazájuk iránti érzületét csak hosszabb tartamú együttérzés-, összműködésből lehet levonni; mert a hazafiság mindaddig csak ünnepélyes szólam, míg az tettekben nem nyilvánul, különösen oly zilalt időkben, midőn a barátnak az ellenség, a honszeretetnek a honárulás veszélyes ligájával kell küzdeni. E tekintetben ön-

érettel szemlélheti multját és jelenét az örmény nép. A magyar nemzet küzdelmes sorsában odaadóbb részvétellel még nemzet e haza földjén nem osztozott, mint az örmény; mindig állhatatosan vele élt, szenvedett, együtt vívott a harcz téerein, a szabadság óriási küzdelmeiben. Erzsébetváros volt a Lázár Vilmos és Kiss Ernő szabadsághőseinknek eredeti fészkek.

Valahányszor a haza anyagi áldozatot kért, — e nép csaknem önkifosztásával rakta le a haza oltárára utolsó filléreit; sőt mint Erzsébetváros a forradalmi időszakban — templomi drága ékszereit is. Rómának egy Fabritiusa volt, kit az igazság útjáról eltántorítani nem lehetett; az örmény nép maga egy megtestesült Fabritiusa a hazaszeretetnek s mindezt azon tudatban tette, hogy a hazaszeretet legméltóbb jutalmát: a honfűsítást elnyerhesse, hogy a haza fényre derültén — ő is együtt örülhessen.

(•Kolozsvár.«)

Á. L.

Kisebb közlemények.

A szucsávi örmények A Pákráduniak menekülő unokái odahagyva Sirág tartományukat, e halmos helyre jöttek és itt alapját vetették meg Szucsáva örmény városnak. — Áni polgárai nagy tömegekben költöztek ki... és Lengyelország, Galiczia és Bukovinába jöttek lakozni...; de mai napság e vidékeken régi fényöknek csak töredékei, jelei láthatók. Az a 200 örmény család is, mely most Szucsávéban lakik, e fényes régi kolónia maradványai, kik nyelvöket, hagyományaikat, szokásaikat sokkal jobban megtartották, mint Ausztria és Románia bármely más örmény kolóniája. — Szucsáva már rég nem örmény város; mióta Ábrahám szapora fiai itt nagy számmal letelepedtek, e város a kaftános és hosszúszakállú zidók szegény központjává lett; mert az örmények lassanként kiköltöztek Romániába és üresen hagyták fonséges 4 templomukat, melyek közül most csak egyikben tartanak rendesen isteni szolgálatot; a többi három ajtai évenként csak akkor nyílnak meg a hívók előtt, midőn e templomok ünnepeit ülik. E három templom közül az, mely 'zárda' nevet visel, a város legmagasabb pontján fekszik. E zárdának erőd alakja van és fallal van körítve; a falakon a tatár-ostromlás okozta pusztítás nyomai láthatók. E templom fa-ajtáját Ániból hozták az örmények magukkal. — A

szucsávaiaknak van »Áni« nevű társulatuk, van örmény kaszinójuk. Prunkul Várteresz lovag a társulat elnöke. Ausztriában 100 család vétetett fel a lovagi rendbe; ezek közt van két örmény család is: a Prunkul és a Csunt család. Van örmény iskolájuk is; a felügyelő Gējénár Gábor, az örmény nyelvet és egyházi éneket Lázárovics Gergely tanítja. A szucsávai örmények nyelve sokban hasonlít a hazai és krimi örmények nyelvéhez. Szucsávéban sok örmény emlék van!

Irodalom és művészet.

A keleti élő nyelvek iskolája. Londonban az egyetem mellé egy felső tanodát állítottak, melyben a keleti élő nyelveket tanítják. Az iskola tiszteletbeli elnöke az angol trónörökös. Ebben a tanodában a birmai nyelvet tanítja Árták tanár, az arab nyelvet Szálmon, az új-görögöt Konstantinides, a japáni nyelvet Tiginsz, a csinait Tuklász, az új-perzsát Goldschmidt Frigyes, az orosz Orlov, a törököt Csárléz Uellesz, az örmény nyelvet Dseráz Minász.

A Britisch muzeum legrégebb örmény kézírata. Kénuni Armen örmény, ki Londonban lakik, a napokban járt e híres múzeumban, hol a keleti nyelvek osztályában találta e becses kéziratot, mely a négy evangéliumot foglalja magában pergamenre írva. A fejezetek első betűje piros, a többi fekete. Az evangelisták színes arcképeit igen ügyes kéz rajzolta. Ez a múzeum legrégebb örmény kézírata, mely 1181-ben Kr. u. iratott.

Közgazdasági élet.

Gőzhajózási társulat. Dél-oroszországi tőkepénzesek Odesában egy keleti gőzhajózási társulat alapítását tervezik, tizenkétezer részvényre s egyenként ötszáz rubelre felosztott hat millió rubel tőkével. A társaság célja olcsó és rendes összeköttetések létesítése a keleti kikötők közt, továbbá kölcsön adása orosz kiviteli cikkekre és gyarmatárúknak Oroszországba való bevitele, London és Hamburg közvetítésének mellőzésével. A társaság postát, utasokat és árúkat fog szállítani az európai Oroszbirodalom kikötői, másrészt India, Japán és Kelet-Szibéria kikötői közt, hozzáértve a deportáltak hirhedt szigetét: Sachalint is. A társaság hajói Oroszországban fognak építtetni, s azok közt kötelességszerűleg lesz tiz gőzhajó, ötezer tonna minimalis tartalommal, melyek háború esetén a kormánynak rendelkezésére bocsátandók. A társaság üzemét 1892. évi márczius 1-én fogja megkezdeni s hajóin, valamint állomásain és összes műhelyeiben kizárólag orosz alattvalóknak (és pedig orosz orthodox vallásúaknak) alkalmazására kötelezi magát.

Mi újság az örmény világban?

A perzsa trónörökös nem rég meglátogatta Távrezs-ben az örmény iskolákat. Abban az utczában, mely a templom- és iskolákhoz vezet, perzsa lobogókkal ékített diszkapúk voltak felállítva. A leányiskola ajtaja felett diszlett a sáh virágkoszorúza képe, alatta pedig perzsául ez volt olvasható: »Éljen Muzáfereddin, az igazságos trónörökös!« A trónörökös kíséretét a tartomány (Adérbádágán) kormányzója, magas hivatalnokok, testőrök és egy csapat katonaság képezte. 9 órakor érkezett meg. A papi kartól környezett örmény püspök: Mèchithárián István a leányiskola ajtajában üdvözölte a trónörököst; a templom-utca különböző helyein — perzsa szokás szerint — áldozati juhokat öltek le. A fogadtatásnál ott volt az orosz és török konzul is. Előbb a leányiskolát látogatta meg, azután megnézte a fiúiskolát, a nyomdát, színházat és a kaszinót. Mikor a nyomdába lépett, a gép már működésben volt; a trónörököst dicsőítő üdvözet, mely négy nyelven: örményül, perzsául, francziául és oroszul volt szedve, azonnal kikerült a sajtó alól; köszönettel fogadta a neki nyújtott példányt. A püspöki lakban pihent meg, hol theát ivott; azalatt a tanuló ifjúság örmény és perzsa nyelven énekelt. A tanulók közül néhányat be is hivatott és több kérdést intézett hozzájuk; a kapott feleletekkel meg volt elégedve. »Nagyon köszönöm a szives fogadtatást — így szólott a püspökhöz — kegyeimet ezután sem fogom megvonni az örményektől«; azután távozott. — Csak még annyit említünk, hogy a püspök, ki öt év óta viseli a főpásztori méltóságot, nagy tiszteletben áll az uralkodó előtt. Tanult, tevékeny jó pap; hivei is szeretik.

Rövid hírek. Az »Egyesült társulat« 47 örmény iskolát tart fenn, 26 fiú-, 10 leány- és 11 vegyes iskolát. Ezek közül 6 van Duruperánban, 4 Vászpurágánban, 10 Szèghert környékén, 4 Pákrévántban, 7 Taurusban, 1 Ulbisban, 1 Szebászteben és 14 Cili-ciában. Ezen 47 iskolában 3645 fiú és 2427 leánygyermek tanul és 163 tanító s tanítónő tanít. — Párisban több mint 200 örmény lakik; az örmény egyházi előljáráóság elnöke: Luszineán Guido Herczeg, Kápámádeán Leo, Mároszeán, Eknáján, Snorkján. — Szavropolban (Oroszország) a napokban halt el Chácsereszián Chácseresz nevű örmény, ki az új-náchicseváni örmény iskolának 100.000 rubelt hagyott avval a kikötéssel, hogy a hagyomány kamataiból szegény tanulók tanitassanak és azután külföldi egyetemekre küldessenek. Miután boldogult gyermektelenül halt el, fivére fiának 700.000 rubelt hagyott. — A Sámách kerülethez tartozó Kándzág örmény faluban nem rég halt el egy örmény asszony, ki 130 évet élt; még dédunokáit is látta. Soha sem volt beteg, egy hétig tartó gyengeség vitte a sírba.

Felelős szerkesztő és kiadó-tulajdonos: **SZONGOTT KRISTÓF.**

Szamosújvárt, Todorán Endre „Aurora“ könyvnyomdája.